

českých literátů, hudebníků, divadelníků, architektů i techniků, nepřehlédl však, že se československá kulturní sféra, navzdory počátečnímu opoždění, dokázala rychle vyrovnat s podněty, které jí vznik zvukového filmu přinesl. Na českém materiálu pak ukazuje, jak se technická inovace, jakou bylo ozvučení filmu, odrazila nejen ve vědomí konzumentů, ale měla vliv na sebeuvědomění filmového média, na hledání jeho identity. Rychlé antikvování němeho filmu vedlo totiž k obavám ze ztráty uměleckých hodnot, k nimž se ve vrcholné fázi němý film dopracoval. Začínají tak nejen snahy o uchování těchto hodnot vytvářením filmových sbírek a zakládáním archivů, ale objevuje se i úsilí o uplatnění řady starších filmových uměleckých prvků a postupů ve zvukovém médiu. Technická blízkost akustických médií, relativně snadný převod zvukového záznamu mezi gramofonovou deskou, rozhlasem a filmem, vedla elektrotechnické koncerny a patentové kartely ve snaze o využití synergického efektu k úsilí o uplatnění jednotlivých prvků hned v několika médiích. Z hlediska propagace určitého produktu měl kupodivu prioritu film. Autor tuto tezi konkrétně doložil na příkladu chování firmy Ultraphon při šíření filmových šlágrů, jejich souběžném uplatnění v rozhlasu a na gramodeskách. Na závěr práce je pak zařazen pozoruhodný exkurz věnovaný úloze filmu jako součásti mediální sítě v Baťově koncernu ve Zlíně. Média v Baťově pojetí nebyla jen pouhými nástroji komunikace, dokumentace a propagace, ale změnila se v jednu z podmínek efektivního fungování, růstu a reprodukce průmyslové výroby a existence města žijícího v těsné symbióze s průmyslovým koncernem. Autor přitom upozornil, i když jen neskromně, že se média v této fázi integrace stávala prostředkem manipulace s lidmi a také prostředkem jejich kontroly.

Szczepanikova práce navzdory tomu, že jde o jednotlivé sondy, přináší nejen nové pohledy na vývoj mediální kultury, ale otevírá složitou problematiku z pomezí kulturních, sociálních i hospodářských dějin podnětující k dalšímu zkoumání některých dosud jen okrajově sledovaných zásahů technické, obchodní, finanční a průmyslové sféry do vývoje kultury.

Josef HARNA

Jiří PROTIVA

Paláše habsburské monarchie

Vydavatelství MAC, Praha 2009, 194 s., 799 Kč

Titul knihy *Paláše habsburské monarchie*, doplněný vyobrazením na obalu, napovídá, že kniha se zabývá jakýmsi druhem chladné zbraně zvaným *paláš*. Slovo *paláš* se také vyskytuje snad na každé stránce knihy. Bohatý obrazový materiál možná zaujme i tu část veřejnosti, pro kterou autor opomněl vyložit pro něj samozřejmý termín. Snad mi nebude mít za zlé, když to nyní učiním za něj: *Paláš* je dlouhá poboční chladná zbraň. Je to zbraň s rovnou čepelí, nejdříve dvousečnou, později s ostřím pouze z jedné strany. Ve své funkci byl pokračováním meče, od kterého se odlišoval zejména tvarem jílce (rukojeti) převzatým od uherské šavle. Ostatně i jeho název je odvozen od maďarského označení dlouhé sečné zbraně – *pallos*.

Kniha je výsledkem autorova soustavného sledování dané problematiky a mnohaletého badatelského úsilí. Autorovi se postupně podařilo nalézt a zpracovat fond několika set reálných exemplářů chladných zbraní příslušné kategorie, které jsou roztroušeny v různých soukromých sbírkách ve střední a západní Evropě. Z této virtuální sbírky potom vybral ucelený soubor 115 kusů, které v knize představuje v rozsáhlé fotodokumentaci a se zaslíbeným komentářem.

Podstatou část knihy tvoří rakouské paláše z období okolo 1700–1845. V polovině 19. století byla pro rakouské jezdectvo zavedena jednotná šavle, a tím zde historie palášů končí. Od počátku 18. století byly činěny pokusy prosadit v rakouské armádě jednotný ráz chladných zbraní. Vzhledem k tehdejší

strukturu armády, kdy majitelé pluků měli stále ještě velké pravomoci, tento proces postupoval zvolna. Centrální vojenské úřady se sice čas od času pokoušely stanovit jednotný vzhled palášů alespoň rámcově. Jednotlivé „vzory“ těchto zbraní však měly velkou variabilitu, do které se promítal vkus a finanční možnosti majitelů pluků, v neposlední řadě také rozptýlenost a regionální odlišnosti dílenské výroby, stále ještě převážně rukodělné. Teprve ve druhé polovině 18. století, v Rakousku po r. 1769, můžeme hovořit o první skutečné normalizaci vzhledu chladných zbraní. Přesto i poté stěží najdeme dva zcela shodné paláše. Tovární velkovýroba neexistovala. Detailní provedení je proto i nadále různé. Jednotlivé komponenty, zejména v případě rukojeti, jsou vyráběny převážně ručně a dodávány z více dílen roztroušených po habsburské monarchii.

Právě ona velká rozmanitost poskytuje badateli nepřehledný materiál ke studiu. Na druhé straně je velmi obtížné takové množství tvarů a variant systematicky uspořádat a zařadit podle časové a vývojové posloupnosti. Tato obrovská variabilita palášů nebyla dosud souborně zpracována a Jiří Protiva si uvědomuje, že ani dokonale zpracována být nemůže. Jeho kniha je přesto mimořádným počinem už tím, že velký rozsah zde dokumentovaných exemplářů mnohokrát přesahuje omezený počet kusů zobrazených a popsaných v dnešních známých publikacích. Autor zkoumaný „materiál“ (reálné kusy z různých sbírek) nejprve rozdělil do dvou základních kategorií. První skupinu tvoří paláše z období 1700–1769, tedy od doby zavedení klasických palášů do výzbroje, až k období, kdy byla dokončena zásadní reorganizace a přezbrojení rakouské armády. Mezníkem je rok 1769. Tehdy bylo vojenskými úřady konečně prosazeno, že veškeré typy chladných zbraní musí být vyráběny podle centrálně a jednotně stanovených vzorů, na základě technické a grafické dokumentace. Další skupina palášů tedy zahrnuje období po roce 1769, až přibližně k roku 1850. Obě základní skupiny palášů autor dále vnitřně člení do menších skupin podle tvarů rukojeti, příslušnosti uživatele a předpokládaného data zařazení do výzbroje.

Formu užitkového předmětu nelze oddělit od jeho účelu a zároveň

od požadavků společnosti, v níž se uplatňuje jeho vizuální řeč. Paláš, podobně jako jeho předchůdce meč, nebyl pouze nástrojem boje. Reprezentoval autoritu vojenské moci a její sounáležitost s panovníkem, případně s majitelem pluku. Druh a vzhled chladné zbraně také vyznačoval postavení a příslušnost jejího nositele, zejména v případě důstojníka. Vzhled zbraně odrážel nejen požadavky na způsob boje, ale i technické a estetické myšlení řemeslníků, vkus a názory zadavatele apod. Bohatý obrazový materiál Protivovy knihy k nám proto promlouvá i v druhém plánu, nad rámec vymezené oblasti vojenské historie. Listujeme-li jeho knihou, jsme účastni příběhu věci, jejichž prostřednictvím na nás dýchne duch doby – barokní okázalost, rokoková zdobnost, klasicistní střídavá účelovost.

Jaroslav KRÁTKÝ

Stanislava VODIČKOVÁ

Uzavírám vás do svého srdce

Životopis Josefa kardinála Berana
CDK, Brno – Praha 2009, 400 s., 498 Kč

Biografie Josefa kardinála Berana z pera historičky Stanislavy Vodičkové představuje ojedinělý pokus o syntézu veškerého dosavadního bádání, které se jakkoli dotklo této pro československé dějiny tak významné osobnosti. Na čtyřech stovkách stran je velmi hutně zachycen arcibiskupův život a referováno je také o jeho díle, především v oblasti pastorální teologie, a to s nárokem na co možná úplné, vyčerpávající zpracování. Jak by také ne. Nestává se každý den, aby se recenzentovi dostala do rukou kniha, která má sloužit zároveň jako podklad pro beatifikaci a popularizovat osobnost a dílo velkého člověka, aby však zároveň zůstávala vědeckou prací se všemi náležitostmi.

Kniha disponuje širokou škálou vědeckého aparátu – cizojazyčnými resumé, jmennými rejstříkem, poznámkami pod čarou, přesahujícími v součtu devět set položek. Bohatý obrazový materiál, který byl užit pro dokreslení, může někdy vzbuzovat i úsměv – příkladem budiž vyobrazení interiéru katedrály sv. Vít. Tak detailní však byla snaha autorky o komplexní sdělení o Beranovi. Jiný obrazový doprovod sám stává předmětem interpretace, například při srovnávání originálu jedné z fotografií s jejím výřezem (na s. 340), kde kardinál drží v rukou československou a americkou vlajčku, aby o tu československou ve výřezu pořízeném komunistickými propagandisty posléze přišel. Právě takový byl konečnou obraz kardinála Berana v Československu ještě dlouho po jeho smrti – agent Západu, prodávající paže Vatikánu, přítel imperialistů.

Po předmluvě – svědectví kardinála Tomáše Špidlíka následují tři desítky nestejně dlouhých, ale tematicky velmi sevřených celků, přičemž sama autorka klade důraz na tři hlavní části knihy, a to na období mnichovské dohody a následné okupace (1938–1945), dobu předtotalitní (do r. 1948) a nástup komunismu s proměnami vztahu mezi ním a katolickou církví (do r. 1970). První dva z těchto oddílů mají po třech kapitolech, třetí jich zahrnuje rovných šestnáct. A právě ten je z mého pohledu nejprínosnější. Vodičková totiž zvalidňuje jinak poměrně pustá místa Beranovy internace. Ocitáme se tak postupně v Roželově, Růžodolu i Mýstěvsi, Paběnicích, Mukařově a Radvanově. A sledujeme spolu s autorkou osudy internovaných biskupů – v těchto pasážích je věnována pozornost také Beranovým spoluvěznům – i jejich strážců a personálu, zejména zester z nejrůznějších řádů, často téměř reportážním způsobem zpracované. Čtivostí se v těchto pasážích kniha vyrovná klasickému románu, neschází ani pamětníky zachycené tragikomické situace, například snahu orgánů StB o Beranovo zkompromitování prostřednictvím filmového natáčení v Růžodolu, nebo prozrazení místa internace v Paběnicích u Čáslavi.

K rekonstrukci Beranova životního příběhu použila autorka dosud vydanou literaturu v takové míře, až může vzniknout dojem, že jde z jejího pera jen o kompilaci. Pokud však

dostatečně pečlivě studujeme poznámkový aparát, poznáme, že krok za krokem ověřovala (a bylo-li to nutné, také korigovala) každý výrok svých předchůdců, případně jejich tvrzení doložila konkrétními odkazy k pramenům.

Celkově velmi dobrý dojem z knihy jen umocňuje přiložená nahrávka kardinálových vzpomínek, pořizovaných roku 1965, ale odvysíláných až před několika lety, a jeho projevu ke smrti Jana Palacha z roku 1969. Obě pochází z archivu české redakce Radio Vatikán a obě svědčí o Beranovi jako o skromném, tichém, ale přece důrazném a pevně stojícím knězi.

Jelikož kromě kardinála Špidlíka může o životě Josefa Berana přímo svědčit stále menší počet těch, kteří se s ním někdy potkali, je nesmírně cenné, že autorka v době výzkumu s mnohými svědky promluví, ať už přímo, nebo prostřednictvím dopisu. Získaná svědectví by jistě bylo možné podrobit další kritice, například pokud se týká informací Vladimíra Feldmanna k osobě dlouholetého ministra zdravotnictví, kněze a předsedy lidové strany Josefa Plojehara. Nakolik by však podobná „přepečlivost“ byla ve výsledku knize prospěšná, zůstane otázkou. Autorce se podařilo připomenout a často doslova i zrekonstruovat osudy člověka, jenž *zachovávaním mravních hodnot uvažoval jako předpoklad pro dobrý život, který dává důvěryhodnost práci kněze* (s. 363). A jistě nejen kněze.

Vodičková sepsala vlastně jakousi moderní legendu, tedy něco, co by mělo (či má být) čteno.

Tomáš VEBER

Karel ČERNÝ – Jiří M. HAVLÍK

Jeziuité a mor

NLN, Praha 2009, 215 s., 199 Kč

Stručný a výstižný název je velmi často nenaplněným snem autora, odpovědného redaktora i nakladatele, často však může vyvo-

lávat – zejména v našich zeměpisných šířkách – zvláštní reminiscence. Kolik čtenářů z řad dříve narozených si nevybaví smutně proslulé, bohužel však úderné havlíčkovské spojení *plesnivina, molí, jezuiti*? Na druhé straně je například stále dosti opomíjen jezuitský misionář, učenec a v neposlední řadě básník P. Bedřich Bridel SJ. a jen málokdo o něm ví, že předčasně ukončil svou životní dráhu při ošetřování nemocných morem v roce 1680. V případě Societatis Jesu sice nebyla praxe lékařská a léčitelská prvotním úkolem (jako například u milosrdných bratří) a hlavní příspěvek řádových učenců spočíval v přírodovědné práci, s níž souvisela i výroba léků, nicméně první jmenovitě známý jezuita zemřel ve stejné situaci jako Bridel již roku 1562. Zmíněný barokní poeta na druhé straně nebyl mezi jezuitu poslední a ve své době zdaleka ne jedinou obětí. V letech 1571–1715 zemřelo při službě bližním jenom v českých zemích více než půldruhé stovky členů Tovaryšstva Ježíšova.

U obou autorů recenzované práce je nesporně sympatický jejich otevřený, bezpředsudečný a nikoli apodiktický přístup ke zvolenému tématu, byť je již z pouhé struktury díla jasné, že naň nahlíží z hlediska poněkud odlišné specializace. Podstatný ovšem je jejich společný zájem o časový okruh raného novověku i vztah k problematice studia dějin jezuitského řádu. Jeho členové měli totiž ve zvyku zevrubně dokumentovat činnost svých spolubratří – zejména z důvodů morálních a výchovných – a zároveň nám zanechali četná svědectví o posledních dvou morových epidemiích v českých zemích v letech 1679–1681 a 1713–1715. Autoři jsou si vědomi atraktivnosti tématu, avšak v průběhu svého líčení nezastírají, že slovem mor bývaly v minulosti často označovány pandemie či epidemie, jejichž původcem nutné nemusel být mikroorganismus nazvaný podle jednoho ze svých objevitelů – mimočodem Pasteurova žáka – *Yersinia pestis*.

Raný novověk ovšem na rozdíl od epoch předcházejících zanechal (a nejen zásluhou jezuitského řádu) celou řadu pramenů, především písemných a ikonografických, které umožňují původce konkrétních chorob často diagnostikovat *ex post* s velkou pravděpodobnos-

tí, i když asi nikdy nebude možné zaručit definitivní platnost těchto závěrů. Koneckonců, něco podobného nedokáže ani moderní lékařská věda, pro kterou je mor záležitostí poněkud *passé* – přinejmenším v českých zemích. Velkým problémem až donedávna bylo, že mediálnímu šíření nejrůznějších interpretací historických pramenů se věnovali především „diletující“ lékaři, kteří se nezřídka ve svých soudech mylili, pokud vůbec neignorovali skutečnost, že nezásvěcení čtenáři mají nezadatelné právo být osloveni srozumitelným jazykem. Na druhé straně ti skutečně soudní z uvedených popularizátorů nikdy nepochybovali o nutnosti interdisciplinárního přístupu a možná i bezděčně učili profesní historiky nespátřovat v dějinách lékařství jakousi kabalou, a naopak s příslušnou odbornou výzbrojí vstoupit do zdánlivého světa „zasvěcených“.

Jestliže autoři recenzované publikace hned v úvodu citují závěr Světové zdravotnické organizace, že zdraví je komplexní fyzický, mentální a sociální pocit zdraví, pak z toho logicky plyne, že zdraví, respektive nemocní, mohou být nejen jednotlivci, ale i různé sociální entity a koneckonců celá civilizace. V této souvislosti ovšem nezbyvá, než se znovu vracet k širšímu pojetí moru jako pandemie, a tudíž jako jednoho ze čtyř jezdců apokalyptických. Neznamená to ovšem na racionálnější vysvětlení rezignovat, nýbrž při vědeckém zkoumání zachovat alespoň tolik soudnosti a pokory jako Karel Černý a – Jiří M. Havlík. Vždyť i na počátku třetího tisíciletí po Kristu nemocní – přesněji lidé, cítící se nemocnými – potřebují netoliko specializovanou lékařskou péči, ale i morální podporu. Lidé postižení boží metlou ze středověku i raném novověku duchovní péči nezřídka přikládali ještě větší význam než praktickému léčení a kněží diecézní i řádoví jim ji poskytovali, provázeli je až k hořkému konci a často je v umírání následovali. Vyskytly se i případy mravního selhání, ale bojím se, že v případě moderních lékařů by byl poměr pozitivních a negativních osobních příkladů zcela opačný než například u jezuitů v českých zemích raného novověku. Snad to přispěje k vylepšení jejich nezasloužené „temného“ image.

Pavel BĚLINA